

INNOVATION TA'LIM SHAROITIDA XALQ
PEDAGOGIKASIGA ASOSLANGAN TARBIYAVIY
TEKNOLOGIYALARNI QO'LLASHNING
DOLZARBLIGI

Joniyeva Tursunoy Boboxon qizi

Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Joniyevatursunoy@gmail.uz

Tel: +998946771625

Annotatsiya: ushbu maqolada maktabga tayyorlov va kichik maktab yoshidagi bolalarda axloqiy sifatlarni shakllantirishda xalq pedagogikasining o'rni va ahamiyati ochib berilgan.

Kalit so'zlar: maktabgacha yosh, kichik maktab yoshi, ta'lim, tarbiya, axloq, xalq pedagogikasi, axloqiy tarbiya.

Annotation: This article reveals the role and importance of folk pedagogy in shaping moral qualities in preschool and early primary school children.

Keywords: preschool age, early primary school age, education, upbringing, morality, folk pedagogy, moral education

Аннотация: В статье раскрывается роль и значение народной педагогики в формировании нравственных качеств у детей дошкольного и младшего школьного возраста.

Ключевые слова: дошкольный возраст, младший школьный возраст, образование, воспитание, нравственность, народная педагогика, нравственное воспитание

O'zbekiston mustaqillikka erishgandan keyin ta'lim-tarbiya sohasida, milliy odobahloqni qayta tiklash borasida, milliy urf-odatlar, turli-tuman an'analarni joy-joyiga qo'yish, milliy qadriyatlarni yanada rivojlantirish xususida juda keskin va buyuk burilishlar bo'lgani barchaga ayondir. Davlatning buyuk kelajagi, albatta, yoshlarni chuqur bilimli va pokiza ahloq-odobli qilib tarbiyalash bilan bevosita boq'liq ekanini yoddan chiqarmaslik lozim.

O'zbek xalq pedagogikasi ta'lim-tarbiya sohasida o'ziga xos dorilfunun yaratgan. O'zbek madaniyati, sharqona milliy tarbiya nazariyasi va amaliyoti

moziygacha borib yetgan tarixiy ildizlar orqali oziqlanadi. Allomalarimiz «Agar kishiga hayotning o'zi berolmasa ta'lim, unga o'rgata olmas hech bir muallim» deya nasihat qiladilar, bu inson o'z tafakkuri yordamida ta'lim-tarbiya olishi, odob-ahloq normalarini egallashi, o'zi yashayotgan jamiyat, insongarchilik xulqatvoriga xos, ma'naviy-ahloqiy ko'nikma va malakalarni o'zida mujassamlashtirish lozimligini taqozo etadi. Respublikamizda «Xalq pedagogikasi» fanini o'rganishga katta e'tibor bermoqda. Ayniqsa, bu fan pedagoglar, umumiy ta'lim maktablarining milliy sinflari o'qituvchilari uchun, oliy o'quv yurti talabalari uchun, aspirant va magistrilar uchun zarurdir.

Xalq pedagogikasi – ijtimoiy hayot va jamiyat taraqqiyotida muhim jarayon bo'lgan inson tarbiyasi, uning shakllanishi, ijtimoiy me'yorlarni o'zlashtirishini o'rganish bilan birga xalqning qadimiy tarbiya usullarini, qo'shiq, topishmoq, maqol va o'yinlarini to'playdi, umumlashtiradi, tizimga soladi va ta'lim jarayoniga tadbiq etadi. Xalq pedagogikasi tarbiyada oilaning muhim qirralarini ochib beradi. Oilada otaonaning o'rni, ularga nisbatan farzandlar munosabatlari, bolalarni otalarining qudratiga ishonch ruhida tarbiyalash, onaning beqiyos mehnatlarini qadrlashga o'rgatish, tarbiyada hamma vaqt samara berib kelgan. Shu o'rinda Xalq pedagogikasi tarixiga nazar tashlab o'tish o'rinli. Buyuk pedagoglar ko'proq xalqning pedagogik tajribalariga e'tibor qaratgan. Chunki xalq pedagogikasi tarbiya haqidagi fanni boyitadi va unga tayanch bo'lib xizmat qiladi. Buyuk pedagog Ya. A. Komenskiy ham o'zining faoliyatini xalq oq'zaki ijodi, uning urf-odatlarini, qadriyatlarini to'q'risida material to'plashdan boshlagan. Niyoziy «Xalq pedagogikasi zahirida pedagogika fani shakllangan, rivojlangan» - deb ta'rif beradi. U yana o'zbek xalqi tarbiya sohasida o'ziga xos tizimga ega ekanini aytib o'tadi. X.X. Niyoziy fikricha xalqni tarixiy tarkib topishida xalq tarbiyasi muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Xamzaning hikoyalarida, dramalarida, pesa va povestlarida xalq pedagogikasi o'z ifodasini topgan. Xalq pedagogikasining asrlar davomida shakllanib, rivojlanib boyib borishining fuqaro, Vatan taqdirida hal qiluvchi rolining boisi, birinchidan uning hayotiyligi, ta'sirchanligi serqirra, serma'noligida bo'lsa, ikkinchidan uning bevosita xalq tomonidan mavjud

hayot jarayonida jonli an'analarda yaratilishi, yashashi, hayot inson muammolarini qamrab olishi tarbiyaning eng dolzarb masalalari yechimini hal qilishga qaratilgani uchinchidan, umuminsoniy yo'nalishga, umumbashariy q'oya – maqsadlarga qaratilgan bo'lganligidir. Xalq pedagogikasi fani xalq og'zaki ijodi namunalarida olg'a surilgan pedagogik g'oyalar vositasida komil insonni tarbiyalash, shakllantirish va rivojlantirish muammolari xususida bahs yurituvchi fandır. “Xalq pedagogikasi” va “etnopedagogika” atamalari bir xil ma'nodagi sinonim so'zlardir. Shuning uchun “Etnopedagogika” atamasi o'rnida ba'zan “Xalq pedagogikasi” ifodasi ham ishlatiladi. Xalq pedagogikasi ilmi har bir xalqning hayotiy faoliyati, ijtimoiy taraqqiyoti jarayonida asrlar osha to'planib, avloddan-avlodga og'zaki tarzda o'tib kelgan. U xalq ommasining tarixiy va ijtimoiy tajribalari maxsuli bo'lib, hayot sinovlarida o'zini oqlagan empirik bilimlar majmuidir. Ma'naviy qadriyatlar, urf-odat, an'ana, marosimlar va istiqlol istiqboli hamda mafkuraviy ong , yashash tarzi haqida, ya'ni avlodlar mushtarakligi to'g'risida fikr yuritar ekanmiz , uni uch toifaga bo'lish lozim: Xo'sh, ma'naviy qadriyatlarimiz xususida sharq mutafakkirlarimizning ilmiy , ma'rifiy merosi borasida yoshlarimizning tasavvur va bilim darajasi qanday? Qayd qilish lozimki o'rta asrlar uyg'onish davri , bunyodkorlari bo'lmish allomalar bizning ajdodlarimiz ekanligidan faxrlanamiz . Bu borada Ibn Sinoning ma'naviy merosida qator muammolar tizimida axloq-odob masalalari e'tiborli salohiyatga egadir . Uning «Burch haqida risola» , «Axloq haqida risola» , «Insof haqida risola» kabi asarlarida axloq-odobning g'oyat muxim qirralari bayon etilgan . Mutafakkirlarning asarlarida , jumladan « Tadbiri manzil» risolasida ham inson tabiati azaldan axloqli yoki axloqsiz bo'lmaydi , degan g'oya muhim ahamiyat kasb etadi . Aslida odamlar tayyor fazilat , odat va hayotiy ko'nikmalar bilan tug'ilmaydilar . Bunday xususiyatlar ularning ijtimoiy hayotida shaxsiy va o'zgalar tajribasi , ajdodlar an'analari , ta'lim-tarbiyaning faol ta'siri ostida asta-sekin shakllana boradi . Ta'limtarbiya o'zgalarning ma'naviy ta'siri ostida inson o'zida ijobiy axloqiy fazilatlarni shakllantiradi yoki «yomon do'stlar» ya'ni salbiy odatlar soxibiga aylana boradi . Milliy qadriyat quyidagi axloqiy tarbiya tushunchalaridan iborat : - barkamol inson ota- onasi, farzandlari, qarindoshlari,

butun oila a'zolari, qo'ni – qo'shinlari, mahalla- ko'y, xamqishloqlari va butun mamlakat xalq farovonligi haqida qayg'uradi; - tevarak atrofni o'rab olgan insonlar unga kerak bo'lganidek, u ham atrofda qilarga kerakli inson bo'lishga intiladi; - milliy qadriyatlarni e'zozlaydi va ularga sodiq bo'lib qoladi; - milliy qadriyatlar asosida odob-ahloq, fe'l-atvor, tarbiyani yoshlarning ongiga singdiriladi; - ota-bobolarimizdan qolgan ma'naviy- madaniy merosni qadrlaydi; - Vatanni sevib, himoya qiladi, yoshlarni xarbiy- vatanparvarlik ruhida tarbiyalaydi. O'zbek xalq pedagogikasida aqliy tarbiyaning amalga oshirilishi shuni ko'rsatadiki, bu sohada o'yin faoliyati muhim rol o'ynagan. Zero, bolalar tug'ilganidan boshlab, ularda atrofmuhitni anglashga qiziqish uyg'otishga ahamiyat berilgan. Ularga o'sgan sayin bu qiziqish ham rivojlanib borgan. Natijada, bolalarda aql, xotira, ko'p narsani bilishga havas, fikrni bir nuqtaga qaratish, mantiqiy fikrlash qobiliyati kengayib borgan, ular asta-sekin murakkab o'yinlarni o'ynay boshlaganlar. O'zbek xalq pedagogikasining zukko tadqiqotchisi Zokir Mirtursunovning ta'kidlashicha, ov qilish o'yinlari orqali tarbiyalashning ahamiyati juda kattadir: "Yoshlarni ov qilishga o'rgatishning biz uchun qimmatli tomoni shundaki, ov qilishga bog'liq bo'lgan bir qator jismoniy mashq malakalari egallanadi. Ya'ni bola otda chopish ot ustida tik turish, yotish, ot yoniga og'ish, otda chopa turib kamon va miltiqdan o'q ota bilish va hakozi mashq malakasini egallagan bo'lishlari zarur. Shu bilan birga ov qushlari ulardan, qirg'iy, qarchig'oy va ov iti – tozi itni boqish, ovga o'rgatish hamda ulardan foydalanish yo'llarini o'rganish talab qilinadi. Yoshlarni ovga o'rgatish, albatta, ma'lum tajribaga ega bo'lgan kishilar tomonidan olib borilar edi". Boshqa xalqlardagi singari o'zbek bolalarining o'yinlari ham ularning jamoa bo'lib qatnashuvini taqozo etishi ma'lum. Binobarin, shunday o'yinlar jamoatchilik hissini tarbiyalashda, xamjihatlik bilan harakat qilish, umumiy qabul kilingan normalar va qoidalarga bo'ysunish malakalarini, ziyraklikni tarkib toptirishda katta ahamiyat kasb etadi. O'yin qoidalari oldida barcha o'yinchilar tengligi tuyg'usini vujudga keltiradi. O'g'il va qiz bolalarning mehnatga doir o'yinlari, jumladan, qizlar mehmonlarni kutib olish va mehmondorchilik odobi, o'zaro insoniy muloqotlar, turmush masalalarini xalq etish, to'y va hokazolardan iborat turli xalq milliy urf-odatlarini

va an'alariga taqlid qilinadigan ko'g'irchoq o'yinlarini o'ynashi ular tarbiyasida juda muhim o'rin tutadi. Shu o'yinlar jarayonida bolalar kattalarning yaxshi xatti-harakatlarini va ishlarini takrorlaydilar. Ularning yaxshi so'zlari - pand-nasihatlar, maslaxatlariga taqlid qiladilar (masalan, ona qo'g'irchoq orqali o'z qiziga, ya'ni qo'g'irchoqning esa kizchaga o'gitlar berishi va hokazo). Bolalar o'yinlarida kattalar foydalanadigan mehnat qurollarining kichkina nusxalari, chorvadorlar, dehqonlar, hunarmandlar, ovchilar va boshqalarning mehnati jarayonlariga taqlid qilish katta o'rin tutadi va bu hol ularni mehnatga psixologik hamda amaliy jihatdan tayyorlashda katta ahamiyat kasb etadi. SHuningdek, ko'p o'yinlar bolalar tafakkuri, idroki, xotirasi, zehni va abstrakt tasavvurini rivojlantirishda yordam beradi. SHu jihatdan ayrim manbalarda o'zbeklarning juda qadimiy va o'tmishda bolalar hamda yoshlar orasida bag'oyat ommalashgan deya ta'riflangan turli o'yinlari alohida qimmatga molik. Zero, umr ko'klamidagi o'yin murg'aklarni ulg'aytiradi, hayotga tayyorlaydi. Bu jarayon ming yillar davomida ruhiyatimizga singib, irsiyatimizga o'tgan. SHu bois hunar ham suyk suradi, jumladan, kichkintoy o'zi to'la anglab etmagan holda ajdodlari shug'ullangan kasb -hunarni egallashga beixtiyor intiladi va murg'ak ongida shakllangan narsalarni yasashga urinadi. Bu sa'y-harakatlar odatda ko'pincha o'yinlar orqali amalga osha boradi. O'yinlar esa turmush tarzimizni har tomonlama qamrab olgan. Masalan, ot o'yin, qo'tir echki, do'ppi o'yin, hammompish, tosh o'yin, dastachilildak, uyakam o'yin, loyparsildoq, qurmatoyov, ko'ch-ko'ch o'yini va hokazo. Ro'yxatni istalgancha davom ettirish mumkin. Chorvador oilasida tug'ilgan o'g'il yugurib yuradigan bo'lgach, novdani ot qilib minib, chopib o'ynay boshlaydi. Uni ko'rgan onalari yoki akalari: Toyi, toyi jijincharoq, Toy bo'lib o'yinqaroq, - deya erkalab, uni ruhlantiradi. Dehqon oilasida tug'ilgan bolalar yozning issiq kunlarida to'planishib, hammompish o'ynashni yoqtiradilar. Bu o'z nomiga monand "uysozlik o'yini" bo'lib, kichkintoylar tuproqni hammomning gumbazi shaklida uyib, rosa shapatilab, so'ngra og'izlarida suv keltirib, gumbaz ustiga oz-oz sepib, yana shapatilab, gumbazning ustki qismini qotirib qo'shiq aytishadi: Hammompish, hammompish, Hammanikidan oldin pish. Hammadan oldin pishmasang, Buzilib ket, o'yilib tush!

Keyin bir tomonidan eshik ochib, gumbaz ichidagi xom tuproqlar qo‘l bilan chiqarib tashlanadi. Bunda pishiq shibbalangan gumbaz buzilmay qoladi. Gumbazi buzilmay qolgan "usta" ruhlanib, baqirib-chaqirib, oyoq-qo‘llarini harakatlantirib, qo‘shiq aytib yuboradi: Mening buvim: "Suv", - dedi, "Oyoq-qo‘ling yuv", - dedi. Bu o‘yin jarayonida norasidaning uysoz-ustachilikka bo‘lgan havasi orta boradi, mehnatga layoqati oshadi. Loyporsildoq o‘yini juda qiziq: loydan kosacha yasab, uni to‘nkarib turib, silliq erga urilsa, bu "idish" ichida siqilgan havo porsillab, boshmaldoqning tirnog‘icha joyni o‘pirib chiqadi, porsillagan tovush qancha baland chiqsa, jajjilarning quvnok shovqini shunchalik avjlanadi, turli-tuman, uzuq-yuluq qo‘shiqlarga ulanadi... Loy erga urilaverib, rosa pishigach, undan uzun chorqirra g‘ishtchalar tayyorlanadi va bir-biriga o‘xshamaydigan, har biri o‘ziga xos tarh asosida – qadimgi paxsa devor imoratlar andozasida uychalar yasaladi. Bu ham uysoz ustachilik hunariga bolaning qo‘lini o‘rgatib, ko‘zini pishitib boradigan o‘yinlardan biridir. O‘yinlar qaysi shakl, mavzu, yo‘nalishga ega bo‘lmasin, loy tuproq bilanmi, cho‘pu latta bilanmi, ipu arqon bilanmi, murg‘akni hayotga, turmush ikir-chikirlariga, ro‘zg‘or ishlariga hozirlashda o‘ziga xos hunar maktabi vazifasini bajargan. Bolalar o‘yinlarining barchasi, ba‘zan yuqori pardada, ba‘zan xirgoyi qilgan holda, bari bir qo‘shiq aytib turib bajarilgan, uning uchun ularga o‘ziga xos bir sinkretik asar sifatida qarash lozim. Ma‘lumki, kichiklar kattalarning yurish-turishiga, xatti-harakatiga, so‘ziga, ishiga taqlid qilishni ma‘qul ko‘radilar. Qo‘shiklar xirgoyi qilish bilan birga, meqnat jarayonida ota-onasi, aka-opasi yonida turib ishlashni yoqtiradilar. Kichkintoylar mehnat qo‘shiklarini bevosita bir ish bilan mashg‘ullik jarayonida juda ko‘tarinki kayfiyatda ijro qiladilar. O‘zlarini kattalardek sezadilar. Chunki ulardagi ulg‘ayish istagi, hayotda o‘z mavjudligini his etish, zavq-shavq mana shu holatda murg‘ak qalbdagi to‘lqinlarni jo‘sh urdiradi, kuylatib yuboradi. Shu yo‘sinda ma‘sumlar o‘zlari shug‘ullanayotgan o‘yin-mehnat maromiga hamohang qo‘shiqlar ham to‘qib aytadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Qodirova F.R., Toshpo`latova Sh.Q., Kayumova N.M., A`zamova M.N.
“Maktabgacha pedagogika” 5111800- Maktabgacha ta`lim bakalavriat ta`lim
yo`nalishi talabalari uchun darslik. Toshkent-2019
2. J.M.Mutalipova “Xalq pedagogikasi” Toshkent 2015
3. T.B.Joniyeva Maktabgacha yoshdagi bolalarda axloqiy sifatlarni shakllantirishda
xalq pedagogikasidan foydalanishning ahamiyati. Analysis of world scientific
views International Scientific Journal 25-34 b
4. T.B.Joniyeva Maktabgacha yoshdagi bolalarni axloqiy tarbiyalashda xalq
pedagogikasining ahamiyati. Analysis of world scientific views International
Scientific Journal 14-19 b